NEYROPEDAGOGIK YONDASHUVLAR ASOSIDA MAKTABGACHA KATTA YOSHDAGI BOLALARNI KOGNITIV RIVOJLANTIRISH METODIKASI

Aliyeva Odila Madamin qizi, Maktabgacha ta’lim tashkilotlari direktor va mutaxasislarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish instituti tayanch doktaranti
e-mail: eraliyevaodila1@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada neyropedagogik yondashuvlar asosida maktabgacha yoshdagi bolalarning kognitiv rivojlanishi yoritilgan. Neyropedagogika pedagogika, psixologiya, fiziologiya va falsafa fanlari uyg‘unligida shakllangan bo‘lib, bolaning asab tizimi orqali tashqi olamdan axborot qabul qilishi, uni qayta ishlashi va unga javob qaytarishi jarayonlarini o‘rganadi. Tadqiqotda kognitiv rivojlanish tushunchasi, uning asosiy komponentlari – diqqat, xotira, tushunish va nutqiy ifodalash jarayonlari muhokama qilinadi. Neyropedagogik yondashuvlar bolalarning individual qobiliyatlarini aniqlash, ularning ijodiy fikrlashini rivojlantirish va ta’lim jarayonida samarali metodlarni qo‘llashga yo‘naltirilgan.

Kalit so‘zlar: neyropedagogika, kognitiv rivojlanish, bilish jarayoni, neyron tarmoqlar, individual qobiliyatlar, ijodiy fikrlash;

МЕТОДИКА КОГНИТИВНОГО РАЗВИТИЯ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА НА ОСНОВЕ НЕЙРОПЕДАГОГИЧЕСКИХ ПОДХОДОВ

Аннотация. В данной статье освещено когнитивное развитие детей дошкольного возраста на основе нейропедагогического подхода. Нейропедагогика сформировалась на стыке педагогики, психологии, физиологии и философии, изучая процессы восприятия информации из внешнего мира через нервную систему ребенка, её обработки и реакции на неё. В исследовании рассматриваются понятие когнитивного развития, его основные компоненты – внимание, память, понимание и речевое выражение. Нейропедагогические подходы направлены на выявление индивидуальных способностей детей, развитие их креативного мышления и применение эффективных методов в образовательном процессе.

Ключевые слова: нейропедагогика, когнитивное развитие, познавательный процесс, нейронные сети, индивидуальные способности, креативное мышление;

METHODOLOGY FOR COGNITIVE DEVELOPMENT OF PRESCHOOL-AGED CHILDREN BASED ON NEUROPEDAGOGICAL APPROACHES

Abstract. This article highlights the cognitive development of preschool children based on the neuro-pedagogical approach. Neuro-pedagogy has developed at the intersection of pedagogy, psychology, physiology, and philosophy, studying the processes of perceiving information from the external world through the child's nervous system, processing it, and responding to it. The study discusses the concept

of cognitive development and its main components – attention, memory, comprehension, and verbal expression. Neuro-pedagogical approaches focus on identifying children's individual abilities, fostering their creative thinking, and applying effective methods in the educational process.

Keywords: neuro-pedagogy, cognitive development, cognitive process, neural networks, individual abilities, creative thinking;

Kirish. Har bir inson doimo dunyoni anglash jarayonida bo‘ladi: u boshqalarning nutqini tushunishga harakat qiladi, fikrlaydi, his-tuyg‘ularini ifodalaydi va ularga sherik bo‘ladi. Bu qobiliyatlar tabiiy ravishda shakllanmaydi, balki faol bilish jarayoni orqali rivojlanadi va takomillashadi. Ayniqsa, maktabgacha yosh bolalar uchun bu davr bilish va rivojlanishning muhim bosqichi hisoblanadi. Bola rolli o‘yinlar yordamida ushbu qobiliyatlarini namoyon qiladi, o‘ynash orqali tengdoshlari bilan muloqot qilishni o‘rganadi. Shu sababli, bu yosh ijodkorlikning shakllanish bosqichi bo‘lib, bola nutq rivojiga ega bo‘ladi, tasavvur dunyosi kengayadi. Bu inson shaxsiyatining dastlabki shakllanish davri bo‘lib, unda xatti-harakatlarning natijalarini oldindan sezish qobiliyati, o‘zini anglash, tajribalarning murakkablashuvi, ongli faoliyat, yangi his-tuyg‘ular va motivlar shakllanadi hamda hissiy ehtiyojlar yanada chuqurlashadi ” [1].

Bir so‘z bilan olib qaraganda biz maqolada yoritilgan har bir so‘zning negizini yoritadigan bo’lsak, neyro-bu bolaning nerv hujayralari (asab tizimi) deb olsak bo‘ladi. Bu neyronlar orqali bola tashqi olamdan axborotlarni qabul qiladi, qabul qilingan axborotni analiz va sinet qiladi hamda unga javob qaytaradi. Neyropedagogika-bu alohida fan bo‘lib, pedagogika, psixologiya, fizologiya va falsafaning birlashuvidir. Ya’ni, insonning miya faoliyatini ishlash qobiliyati asosida shakllantirishdir. Neyropedagogik yondashuvlar-bolaning aqliy faoliyatini inobatga olgan holda unga bilim berish hisoblanadi. Kognitiv rivojlantirishda bolaning bilish jarayonlarini shakllanishi. Bunda bolaning diqqati, xotirasi, tushunishi va tushungan narsasini nutqiga ko’chish jarayoni.

“Maktabgacha yoshdagi bolalarning kognitiv, intellektual va shaxsiy rivojlanishi haqida gap ketganda, kognitiv sohani alohida ta’kidlash lozim. “Kognitiv” atamasi ingliz (lotin) tilidagi “cognize” so‘zidan kelib chiqqan bo‘lib, u bilish, anglash, tushunish va fikrlash ma’nolarini anglatadi. Shu nuqtai nazardan, bilish jarayoni insonning voqelikni bevosita sezishi, his qilishi va tushunishi bilan bog‘liq. Tadqiqotchilar ta’kidlaganidek, maktabgacha yosh davridagi kognitiv, intellektual va shaxsiy rivojlanish kelajakda bolaning har tomonlama shakllanishiga katta ta’sir ko‘rsatadi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiyasi. Turli ilmiy manbalar va tadqiqot usullari bu sohada muhim ahamiyat kasb etadi. Masalan, mashhur arab olimi Ibn Rushd inson organizmi, sezgi a’zolari va tafakkur o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni o‘rganib, insonning atrof-muhitni idrok etishi asab tizimining faoliyati bilan bevosita bog‘liqligini ta’kidlagan. Fransuz psixologi va faylasufi Rene Dekart esa inson ongining tarkibini tadqiq etib, g‘oyalarni uch turga ajratgan:

1. Tajriba natijasida shakllanuvchi g‘oyalar
2. Tayyor g‘oyalar
3. Tug‘ma va tabiiy g‘oyalar

Tajriba natijasida shakllanuvchi g‘oyalar insonning hissiy tajribalariga asoslangan bo‘lib, sezgi a’zolari orqali olinadi. Bola bu g‘oyalarni mustaqil ravishda o‘z tajribasini tahlil qilish orqali shakllantiradi. Ushbu bilimlar individual obyekt va hodisalar to‘g‘risida ma’lumot bersa-da, atrof-muhitning umumiy qonuniyatlarini tushunish uchun yetarli bo‘lmaydi. Tug‘ma va tabiiy g‘oyalar esa insonning borliq, tabiat va uning rivojlanish qonuniyatlari haqidagi bilimlarini shakllantirishga xizmat qiladi ” [2].

“Kognitiv faoliyatni rivojlantirish masalasining yana bir muhim jihati shundaki, inson tashqi dunyo bilan o‘zaro munosabatga faqat uning faoliyati va faolligi natijasida kirishadi. Bu jarayon esa mustaqillik va tashabbusning shakllanishiga xizmat qiladi. Kognitiv faoliyat bolaning bilishga bo‘lgan ishtiyoqini oshiradi, noma’lum narsalarni kashf etishga bo‘lgan intilishini rag‘batlantiradi va uning umumiy faolligini ta’minlaydi. Ilmiy manbalarda “bilish faoliyati” turli jihatlarda izohlanadi. Kognitivlik esa bolaning mustaqil harakat qilishga intilishiga, jamiyat tajribasini o‘zlashtirishiga hamda insoniyat tomonidan to‘plangan bilim va faoliyat usullarini egallashiga yordam beruvchi muhim jarayon sifatida qaraladi “ [3].

“Bola shaxsini neyropedagogik nuqtai nazardan o‘rganib, ta’lim-tarbiya jarayonini tashkil etish boshqa pedagogik yondashuvlardan bir qator afzalliklarga ega. Bu metod nafaqat bolaning intellektual rivojlanish darajasini oshirishga xizmat qiladi, balki uning individual qobiliyatlarini to‘liq namoyon etishiga ham yordam beradi. Natijada, bola o‘zining mavjud salohiyatidan samarali foydalanish imkoniyatiga ega bo‘lib, ijtimoiylashuv jarayonida yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan sun’iy to‘siqlarni yengib o‘tadi. Neyropedagogikaning eng e’tiborga molik jihatlaridan biri bolalar miyasi faoliyatiga asoslangan metodlardan foydalanishidir. Ushbu yondashuvda axborotlarni esda saqlash samaradorligini oshirish uchun assotsiativ bog‘liqliklar yaratish texnikasidan – mnemotexnikadan keng foydalaniladi ” [4].

“Bolalarning neyropedagogik xususiyatlariga asoslangan intellektual rivojlantirish tizimi ularning har tomonlama taraqqiy etishiga yo‘naltirilgan bo‘lib, asosiy maqsadi ta’lim oluvchilarning intellektual faoliyatlarini rivojlantirishdan iborat. Bu jarayonda dastlabki tushuncha, ko‘nikma va tasavvurlar shakllanishining ishonchli poydevori sifatida bolaning irodasi va hissiy olamini boyitish muhim rol o‘ynaydi. Mazkur tizimning yaxlitligi uning barcha tarkibiy qismlarining o‘zaro bog‘liqligi orqali namoyon bo‘ladi. Maktabgacha ta’limning zamonaviy maqsadlari esa yangi didaktik tamoyillar, ta’lim mazmuni va metodik tizimning o‘ziga xos jihatlarini aks ettirib, tushunchalar, ko‘nikmalar va tasavvurlarni shakllantirish hamda rivojlantirishning samaradorligini ta’minlashga qaratilgan ” [5].

Xulosa. Maktabgacha yoshdagi bolalarning kognitiv rivojlanishi neyropedagogik yondashuvlar asosida samarali tashkil etilishi mumkin. Bolaning bilish jarayoni uning sezgi a’zolari, xotirasi, e’tibori va nutq rivojlanishi bilan bevosita bog‘liq bo‘lib, bu jarayonlarda neyropedagogik metodlar muhim rol o‘ynaydi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, bolaning kognitiv rivojlanishi uning ijtimoiylashuvi, mustaqil fikrlashi va ijodiy qobiliyatlarini shakllantirish bilan uzviy bog‘liq. Neyropedagogika bolalarning individual imkoniyatlarini hisobga olib, ularning intellektual va emotsional rivojlanishiga ko‘maklashadi. Shu bois, maktabgacha ta’limda ushbu yondashuvlardan samarali foydalanish bolalarning bilish faoliyatini yanada rivojlantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Muxamedova Sh. S. Maktabgacha tarbiya yoshda bolalar kognitiv sohasining tadqiqi qilinishi. “CARJIS” jurnali 2022. – B. 120-121.

2. Jo‘rayev N. Maktabgacha yoshdagi bolalar kognitiv sohalarini rivojlantirishning psixologik jihatdan o‘rganilishi. International scientific and practical conference “International experience and modern approaches in preschool education” 2024. – B. 482-487.

3. Abdug‘opirova F. A. Maktabgacha ta’lim yoshdagi bolalarda kognitiv faoliyatni rivojlantirish. “Cognitive Research in Education” konferensiya 2021. – B. 89.

4. Allaberdiyeva K. X. Maktabgacha katta yoshdagi bolalarda ijodiy faollikni shakllantirishning neyropedagogik imkoniyatlari. Avtoreferat 2023. – B. 14-16

5. O‘rinova N. F. Bolalarning intellektual rivojlantirishning neyropedagogik xususiyatlari. “Formation of psychology and pedagogy as interdisciplinary sciences” – B. 253ю
6. Андерсон Ж. Когнитивная психология. СПб: Питер, 2002.
7. Солсо Р. Когнитивная психология. Москва: Тривола, 1996.